

การตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) กรณีบรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลทั่วไป* TESTING FOR HIV INFECTION IN THE CASE OF ORDINATION FOR THE GENERAL PUBLIC

พระมหาดิлокัรศมี จิตจาโร (วุฒิยา), พระมหาศราวุธ สราวุธ (สุขขะวรรณ)

PhramahaDilokrassme Thitajaro (Vutiya), PhramahaSaravoot Saravuto (Sukavan)

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

Corresponding Author E-mail: dilokrassme.vut@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา โรคติดเชื้อเอชไอวี (HIV) เข้าข่ายโรคติดต่อ ที่น่ารังเกียจหรือไม่ ในกรณีบรรพชาอุปสมบท ตามประเพณีนิยมของผู้ชายไทยเมื่ออายุครบจะต้องบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา อันเป็นการอบรมบ่มนิสัยให้มีศีลธรรม อีกทั้งเป็นการตอบแทนบุญคุณผู้ให้กำเนิด จึงเป็นประเพณีสำคัญของลูกผู้ชาย คนโบราณถือว่าชายที่ยังไม่ได้บวชเรียน เป็นคนที่ไม่บรรลุนิติภาวะไม่ควรแก่การครองเรือน ประเพณีบวชเป็นภุมิปัญญาของไทย โดยผู้มีความประสงค์แจ้งเจ้าอาวาสหรือพระอุปัชฌาย์ เพื่อตรวจสอบคุณสมบัติ เช่น ต้องเป็นสุภาพชน มีความประพฤติดีประพฤติชอบไม่มีความประพฤติเสียหาย มีอาชีพชอบธรรมมีความรู้อ่านออกเขียนได้ ไม่เป็นผู้มีโทษวิบัติ และกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้และที่สำคัญยังมีข้อควรระวังการให้บรรพชาอุปสมบท แก่บุคคลที่ความผิดหลบหนีอาญาแผ่นดิน คนหลบหนีราชการ คนต้องหาในคดีอาญา คนเคยถูกตัดสินจำคุกโดยฐานเป็นผู้ร้ายสำคัญ คนที่ถูกห้ามอุปสมบทเด็ดขาดทางพระศาสนา คนที่มีโรคติดต่อเป็นที่น่ารังเกียจ และคนมีอวัยวะพิการจนไม่สามารถปฏิบัติกิจพระศาสนาได้ ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยความเห็นของกระทรวงสาธารณสุข ว่าการติดเชื้อเอชไอวี (HIV) ไม่ใช่โรค จึงไม่เข้าข่ายโรคติดต่อเป็นที่น่ารังเกียจ ดังนั้น การบังคับให้ผู้หนึ่งผู้ใดต้องตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) ก่อนบรรพชาอุปสมบทไม่อาจกระทำได้ตามกฎหมาย

คำสำคัญ: การตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV); บรรพชาอุปสมบท

Abstract

This article aims to study the Human Immunodeficiency Virus (HIV), a contagious disease. Is that offensive? In the case of ordination, according to popular tradition, Thai men must become monks when they reach age. It is also a way to repay gratitude to the person who gave birth. Therefore. It is an essential tradition for men. Ancient people considered men who had not yet been ordained to be monks. Being a person not yet of legal age and not fit for marriage, the ordination tradition is Thai wisdom. By those who wish to inform the abbot or preceptor. To check qualifications, such as being polite, good, proper, and no harmful behavior. Have a righteous occupation and have the knowledge to read and write. Not a person with an opinion. and can request ordination. most importantly, there is a prohibition on granting ordination. To a person whose crime is escaping the criminal offense, a person

*Received May 27, 2024; Revised July 7, 2024; Accepted July 16, 2024

fleeing government service, a Person accused in a criminal case, People who have been jailed for being major criminals, People who are strictly forbidden from religious ordination, and People with contagious diseases are disgusting, and people with physical disabilities to the point of being unable to perform spiritual duties, which the National Office of Buddhism, with the opinion of the Ministry of Public Health That HIV infection is not a disease and therefore does not qualify as a contagious disease, is offensive. Thus, forcing anyone to be tested for HIV before ordination cannot be done according to law.

Keywords: HIV Testing; Ordination

บทนำ

เอชไอวี HIV (Human Immunodeficiency Virus) เป็นเชื้อไวรัสที่ทำลายระบบภูมิคุ้มกันของคน คือ เซลล์เม็ดเลือดขาวซีดีโฟร์ (CD4 cells) หรือ ทีเซลล์ (T cells) ซึ่งทำหน้าที่ป้องกันร่างกายจากการติดเชื้อ เมื่อเชื้อไวรัส HIV ทำลายเม็ดเลือดขาว CD4 จนมีปริมาณไม่เพียงพอ เป็นสาเหตุให้เกิดอาการภูมิคุ้มกันบกพร่อง เอชไอวี คือเชื้อไวรัสที่ทำให้เกิดโรคเอดส์ (AIDS) ซึ่งย่อมาจาก (Acquired Immunodeficiency Syndrome) ซึ่งเอชไอวี และโรคเอดส์ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ผู้ติดเชื้อเอชไอวีไม่จำเป็นต้องป่วยเป็นโรคเอดส์เสมอไป หากมีการติดเชื้อเอชไอวี เชื้อจะอยู่ในร่างกายตลอดไป ปัจจุบันยังไม่มีวิธีการรักษาการติดเชื้อเอชไอวีให้หายขาด แต่ในปัจจุบันจะมียาด้านไวรัส ผู้ติดเชื้อกินยาเร็ว กินยาต่อเนื่อง สม่ำเสมอ สามารถทำให้ผู้ติดเชื้อมีสุขภาพที่แข็งแรงเป็นระยะเวลายาวนาน และช่วยลดความเสี่ยงของการแพร่เชื้อไวรัสไปยังผู้อื่นด้วยเชื้อเอชไอวี จะมีอยู่ในน้ำอสุจิ น้ำหล่อลื่นช่องคลอด เลือด และน้ำนม โดยเชื้อไวรัสเข้าสู่ร่างกายผ่านทางบาดแผล หรือผ่านเนื้อเยื่ออ่อน เช่น ภายในช่องคลอด ทวารหนัก และรูเปิดของอวัยวะเพศชาย จะติดเชื้อเอชไอวี ได้จาก มีเพศสัมพันธ์ทางช่องคลอด หรือ ทวารหนัก โดยไม่ได้สวมถุงยางอนามัย ใช้เข็มฉีดยาร่วมกัน ใช้เข็มสัก เข็มเจาะร่างกายร่วมกันโดนเข็มตำ โดยเข็มนั้นมีเลือดที่ติดเชื้อเอชไอวี ปนเปื้อนอยู่เลือด น้ำอสุจิ หรือน้ำหล่อลื่นช่องคลอดที่มีเชื้อเอชไอวี ปนอยู่ สัมผัสกับแผลเปิดบนร่างกาย เชื้อจะติดต่อผ่านการมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ได้ป้องกันมากที่สุด การใช้ถุงยางอนามัย และ/หรือแผ่นยางอนามัยทุกครั้งที่มีเพศสัมพันธ์ รวมถึงไม่ใช่เข็มฉีดยาร่วมกับผู้อื่น จะป้องกันการติดเชื้อได้ สามารถติดต่อผ่านแม่สู่ลูกในระหว่างตั้งครรภ์ คลอด หรือให้นมบุตรได้ หญิงตั้งครรภ์ที่ติดเชื้อเอชไอวี จะต้องรับประทานยาเพื่อลดความเสี่ยงของการแพร่เชื้อเอชไอวี ไปยังลูก ไม่ติดต่อผ่านน้ำลาย ดังนั้น จะไม่ติดเชื้อเอชไอวี ผ่านการจูบ การกินอาหารหรือน้ำดื่มร่วมกัน หรือ การใช้ช้อนส้อมร่วมกัน รวมไปถึงการกอด การจับมือ การไอ การจาม การใช้ห้องน้ำร่วมกัน ก็ไม่ใช่ช่องทางติดต่อของเชื้อเอชไอวี (กรมควบคุมโรค, 2567) ประกอบกับประเทศไทยมุ่งมั่นที่จะยุติปัญหาเอดส์โดยขับเคลื่อนยุทธศาสตร์แห่งชาติว่าด้วยการยุติปัญหาเอดส์ ปี พ.ศ. 2560 – 2573 โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคระหว่างเพศ ซึ่งหนึ่งในเป้าหมายหลักที่จะยุติเอดส์ คือ ลดการตีตราและเลือกปฏิบัติ รวมทั้งสิทธิประโยชน์ด้านบริการดูแลรักษาพยาบาลกรณีผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์ (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.), 2562) ดังนั้นการลดการรังเกียจและการเลือกปฏิบัติต่อ ผู้ติดเชื้อ HIV เริ่มที่เราทุกคนให้ความเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพของผู้ติดเชื้ออย่างเท่าเทียมกับคนอื่น ๆ ประกอบกับการศึกษา เพื่อให้เราเข้าใจ ว่าการอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อ ไม่ได้ทำให้มีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ HIV แต่อย่างใด อีกทั้ง ผู้เขียนได้เคยอบรมแกนนำการปลุกสร้างทัศนคติต่อผู้ติดเชื้อ HIV และเอดส์มาก่อนนี้ด้วยการอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมกินอาหาร กินน้ำ และการใช้ห้องน้ำร่วมกัน ยังมองเห็นว่าผู้ติดเชื้อเหล่านั้นมีศักยภาพ มีความสามารถในการ

ทำกิจกรรมต่างๆ บางคน ยังสามารถเรียนหนังสือ หรือแม้แต่การประกอบกิจกรรมช่วยเหลือสังคมได้ดีไม่ต่างจากคนทั่วไป ดังคำกล่าวที่ว่า “ติดไม่ติด...เรามีหน้าที่เท่าเทียมกัน”

อาการติดเชื้อ HIV จากอาการเริ่มต้นจนถึงระยะสุดท้าย เชื้อ HIV เป็นเชื้อเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การเป็นโรคเอดส์อย่างเต็มตัว ที่เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์โดยไม่ป้องกัน เนื่องจากจะทำให้ภูมิคุ้มกันภายในร่างกายของเราเกิดความบกพร่อง หรืออ่อนแอลง เพราะเม็ดเลือดเซลล์เม็ดเลือดขาวถูกทำลาย อาการติดเชื้อ HIV จะมีอาการแบ่งออกเป็นระยะอาการเริ่มต้นด้วยกันทั้งหมด 3 ระยะ

ระยะที่ 1 ระยะเฉียบพลัน จะเกิดขึ้นได้ในช่วง 2-4 สัปดาห์แรก จะมีอาการเหมือนเป็นไข้หวัด ปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดหัว บางรายอาจจะมีผื่นหรือต่อมน้ำเหลืองขึ้นตามตัว ในระยะนี้เชื้อเริ่มเข้าสู่ร่างกาย มีการเข้าไปทำลายเซลล์เม็ดเลือดขาว CD4 ทำให้ภูมิคุ้มกันในร่างกายตกลง อาการจะเหมือนการเจ็บป่วยทั่วไป เมื่อผ่านไปได้สักระยะร่างกายก็จะค่อยๆ สร้างเซลล์เม็ดเลือดขาว CD4 ขึ้นมาใหม่ เพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกันให้กับร่างกาย แต่จะทำงานได้ไม่ดีเท่าก่อนการได้รับเชื้อ **ระยะที่ 2 ระยะแฝง** เป็นระยะที่ร่างกายจะไม่แสดงอาการมากนัก เพราะการเพิ่มปริมาณของเชื้อในร่างกายต่ำมาก อาจใช้เวลามากกว่าไวรัสจะสามารถทำลายภูมิคุ้มกัน ในร่างกายและถ้าดูแลสุขภาพร่างกายไม่ดีพอจะทำให้เข้าสู่ระยะที่ 3 เร็วขึ้น และ **ระยะที่ 3 ระยะโรคเอดส์** เป็นอาการติดเชื้อระยะสุดท้าย เนื่องจากภูมิคุ้มกันในร่างกายได้ถูกเชื้อทำลายไม่สามารถต้านเชื้อไวรัสได้อีก อยู่ในช่วงที่ร่างกายอ่อนแอมากที่สุด เสี่ยงต่อโรคแทรกซ้อน (เกิดโรคฉวยโอกาส) เพราะภูมิคุ้มกันในร่างกายไม่สามารถป้องกันเชื้อไวรัสต่าง ๆ ที่เข้ามาได้อีกแล้ว ที่สำคัญสามารถติดเชื้อตัวเดิมซ้ำ และรักษาหายยากกว่าปกติหลายเท่า (อรอุมา เพียรผล, 2567)

ทั้งนี้สามารถเรียกได้อีกหนึ่งชื่อว่า ระยะติดเชื้อโดยไม่มีอาการ เพราะผู้ติดเชื้อมักจะแข็งแรงเป็นปกติเหมือนคนทั่วไป แต่เมื่อตรวจเลือดจะพบเชื้อ HIV และสารภูมิคุ้มกันต่อเชื้อชนิดนี้ จึงสามารถแพร่เชื้อให้ผู้อื่นได้ เรียกว่าเป็นพาหะ (Carrier) ระยะนี้แม้ว่าจะไม่มีอาการแต่เชื้อ HIV จะแบ่งตัวเจริญเติบโตขึ้นไปเรื่อย ๆ และทำลายระบบภูมิคุ้มกันโรคจนมีจำนวนลดลง เมื่อลดต่ำลงมาก ๆ ก็เกิดอาการเจ็บป่วย ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพความแข็งแรงของระบบภูมิคุ้มกันโรคของผู้ติดเชื้อ โดยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 85 มักเป็นอยู่นาน 5-10 ปี แต่มีกลุ่มผู้ป่วยประมาณร้อยละ 10 ที่ระยะนี้อาจสั้นเพียง 2-3 ปี ซึ่งเรียกว่า กลุ่มที่มีการดำเนินโรคเร็ว (Rapid Progressor) ในขณะที่ประมาณร้อยละ 5 จะมีการดำเนินโรคช้าโดยบางรายอาจนานกว่า 10-15 ปีขึ้นไป เรียกว่า กลุ่มที่ควบคุมเชื้อได้ดีเป็นพิเศษ (Elite controller) นอกจากนี้ ระยะติดเชื้อที่มีอาการ โดยผู้ป่วยจะมีอาการมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระบบภูมิคุ้มกันโรคและถ้าตรวจระดับ CD4 มักจะมีจำนวนมากกว่า 500 เซลล์ต่อลูกบาศก์มิลลิเมตร ผู้ป่วยอาจมีอาการต่อมน้ำเหลืองที่คอโตเล็กน้อย โรคเชื้อราที่เล็บ แผลร้อนในในช่องปาก ผิวหนังอักเสบชนิดเกล็ด รังแคที่ไผม ข้างจมูก ริมฝีปาก ฝ้าขาวข้างลิ้นซึ่งขูดไม่ออก โรคสะเก็ดเงินที่เคยเป็นอยู่เดิมกำเริบ อาการปานกลาง ระยะนี้ถ้าตรวจระดับ CD4 มักจะมีจำนวนระหว่าง 200-500 เซลล์ต่อลูกบาศก์มิลลิเมตร ผู้ป่วยอาจมีอาการดังนี้ เริ่มที่ริมฝีปากหรืออวัยวะเพศ ซึ่งกำเริบบ่อยและเป็นแผลเรื้อรัง งูสวัด โรคเชื้อราในช่องปากหรือช่องคลอด ท้องเสียบ่อยหรือเรื้อรังนานเกิน 1 เดือนมีไข้เป็น ๆ หาย ๆ หรือติดต่อกันทุกวันนานเกิน 1 เดือน ต่อมน้ำเหลืองโตมากกว่า 1 บริเวณ เช่น คอ รักแร้ และขาหนีบ นานเกิน 3 เดือน น้ำหนักลดเกินร้อยละ 10 ของน้ำหนักตัวโดยไม่ทราบสาเหตุ ปวดกล้ามเนื้อและข้อ ไซนัสอักเสบเรื้อรัง ปอดอักเสบจากแบคทีเรีย และ **ระยะป่วยเป็นเอดส์ (เอดส์เต็มขั้น)** ระยะนี้ระบบภูมิคุ้มกันโรคของผู้ป่วยเสื่อมเต็มที่ ถ้าตรวจระดับ CD4 จะพบว่ามักมีจำนวนต่ำกว่า 200 เซลล์ต่อลูกบาศก์มิลลิเมตร เป็นผลทำให้เชื้อโรคต่าง ๆ เช่น ไวรัส แบคทีเรีย เชื้อรา โปรโตซัว วัณโรค ฉวยโอกาสเข้ามารุมเร้าเรียกว่า โรคติดเชื่อฉวยโอกาส ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการติดเชื้อที่รักษาค่อนข้างยากและอาจติดเชื้อชนิดเดิมซ้ำ หรือชนิดใหม่หรือหลายชนิดร่วมกัน ระยะนี้ผู้ป่วยอาจมีอาการดังนี้ มีไข้เรื้อรังติดต่อกันหลายสัปดาห์หรือเป็นเดือน ไอเรื้อรังหรือหายใจหอบเหนื่อย

จากวัณโรคปอดหรือปอดอักเสบ ท้องเสียเรื้อรังจากเชื้อราหรือโปรโตซัว น้ำหนักลด รูปร่างผอมแห้งและอ่อนเปลี้ยเพลียแรง ปวดท้อง คลื่นไส้ อาเจียน กลืนลำบากหรือเจ็บเวลากลืนเนื่องจากหลอดอาหารอักเสบจากเชื้อรา สายตาพร่ามัว มองไม่ชัดหรือเห็นเงาหยากไหลลอยไปลอยมา ตกขาวบ่อยในผู้หญิง มีผื่นคันตามผิวหนัง ซีด มีจุดแดงจ้ำเขียวหรือเลือดออกจากรากเหง้าเลือดดำ สับสน ความจำเสื่อม หลงลืมง่าย ไม่มีสมาธิ พฤติกรรมผิดปกติจากเดิมเนื่องจากความผิดปกติของสมอง ปวดศีรษะรุนแรง ชัก สับสน ซึม หรือหมดสติจากการติดเชื้อในสมอง อาการของโรคมะเร็งที่เกิดแทรกซ้อน เช่น มะเร็งของผนังหลอดเลือด มะเร็งต่อมน้ำเหลืองในสมอง มะเร็งปากมดลูก มะเร็งทวารหนัก เป็นต้น ทั้งนี้ อาการของผู้ติดเชื้อ HIV และผู้ป่วยเอดส์อาจมีอาการที่คล้ายคลึงกับโรคอื่นได้ ดังนั้นวิธีที่ดีที่สุดว่า ติดเชื้อ HIV หรือไม่ จึงควรทำการตรวจเลือดหาการติดเชื้อ HIV (รพีพรรณ รัตนวนรสนรา, 2567)

“สิทธิด้านเอดส์ฯ คือ สิทธิของทุกคน คือ สิทธิมนุษยชน”

ที่ผ่านมา เราพบว่า ผู้ติดเชื้อ HIV ผู้ป่วยเอดส์ มักจะถูกเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม ถูกกีดกันในโอกาสต่างๆ เช่น การศึกษา การทำงาน หรือแม้แต่ กรณีของการขอเข้าบรรพชาอุปสมบท ในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุ ดังกล่าวนี้นี้ ในการประชุมมหาเถรสมาคมในคราวประชุมครั้งที่ 9/2567 มติที่ 299/2567 เกี่ยวกับการดำเนินการตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) กรณีบรรพชาอุปสมบท แก่บุคคลทั่วไปแล้วนำเสนอแก่มหาเถรสมาคมพิจารณา มูลกรณีเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม 2567 เนื่องจากผู้สมัครเข้าบวชเป็นพระภิกษุในโครงการอุปสมบทหมู่เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา ปี 2566 เจริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ณ วัดปากบ่อ แขวงอ่อนนุช เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร ร้องเรียนไปยังสำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน สำนักงานอัยการสูงสุดว่า วัดปากบ่อ มีมาตรการบังคับให้มีการตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) พร้อมกับชี้แจงให้ผู้สมัครเข้าร่วมโครงการทราบว่า คนที่ตรวจพบเชื้อเอชไอวี (HIV) ไม่สามารถเข้ารับการบวชได้ เนื่องจากเป็นโรคติดต่อทางเลือด เป็นโรคอันตรายและไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ซึ่งผู้ร้องเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นการตีตรา และเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม (มติมหาเถรสมาคม, 2567)

สำนักงานคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน สำนักงานอัยการสูงสุดจึงมีหนังสือถึงสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สอบถามว่า กฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ รวมถึงมติมหาเถรสมาคม ที่เกี่ยวข้องกับ การตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) กรณีบรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลทั่วไป มีการดำเนินการหรือข้อห้ามหรือไม่ อย่างไร อนึ่ง กากะทรวงสาธารณสุขได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า กาดติดเชื้อเอชไอวี HIV ไม่ใช่โรค เป็นเพียงก การได้รับเชื้อเข้าสู่ร่างกายแต่ร่างกายยังแข็งแรงสามารถทำงานได้ ส่วนเอดส์ (AIDS) มีอาการสำคัญคือภาวะภูมิคุ้มกันบกพร่องไม่สามารถต่อสู้เชื้อโรคหรือสิ่งแปลกปลอมต่าง ๆ ที่เข้าสู่ร่างกาย ที่เป็นอันตรายแก่ชีวิตได้ง่ายกว่าคนปกติ เป็นเพียงโรคติดต่อที่ต้องเฝ้าระวัง ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (มติมหาเถรสมาคม, 2567) ดังนั้น การติดเชื้อ HIV จึงไม่เข้าข่ายโรคติดต่อเป็นที่น่ารังเกียจ อีกทั้ง ยังไม่ได้เป็นหนึ่งในโรคอันตราย ห้าประการ ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติวินัยห้ามบวช ด้วยเช่นกัน

ความหมายของ “การบวช”

“การบวช” หมายถึงการถือเพศเป็นภิกษุสามเณรหรือนักพรตอื่น ๆ ใช้ กับคนที่ ปลีกตัวออกไปจากเรือนคือสละวิถีชีวิตแบบชาวบ้านไปสู่วิถีแห่งบรรพชิต โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ทำใจให้แจ่มซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ในตอนหนึ่งว่า “เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของการบวชว่า บวช นำมาใช้ในรูปของ ภาษาไทยมีรูปศัพท์มาจากภาษาบาลีพพชชา ประกอบด้วยศัพท์ คือ ป + วช ป แปลว่า ทัว หรือสิ้นเชิง วช แปลว่า ไป หรือ เวน คำว่า ป + วช จึงอธิบายความได้ว่า ไปโดยสิ้นเชิง หมายถึงไปจากความเป็นฆราวาส จากการครองเรือนไปสู่ความเป็นบรรพชิต คือ เป็นผู้ไม่ครองเรือนโดยสิ้นเชิง โวหารที่สูงไปกว่านั้น ท่านเรียกว่าไปจากโลกโดยสิ้นเชิง ซึ่งหมายความว่าละเสียจากวิสัยที่ชาวโลกเขามีกันเป็นกันโดยสิ้นเชิงนั่นเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2537)

การบวชจึงมีความหมายว่า เป็นการละเว้นปลีกตัวออกไปจากการเบียดเบียน และปลีกตัวออกจากกาม ทั้งกิลีสกามและวัตถุกาม อีกความหมายหนึ่ง คือ สละเครื่องห่วง กังวลภายนอก คือทรัพย์สินเงินทอง วัตถุสิ่งของต่าง ๆ ไม่มีความผูกพันยึดติดในสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมีความหมายต่อไปว่าจะได้ มีชีวิตที่เป็นอิสระอย่างใดก็ตามการบวชเป็นการเริ่มต้นเท่านั้น จะต้องเพียรพยายามปฏิบัติเพื่อบรรลุผลที่เป็นจุดมุ่งหมายของการบวชต่อไป การที่จะบรรลุผลการบวชก็ต้องมีการเรียนคือศึกษาฝึกหัดพัฒนาชีวิตของเรา ทั้งกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ดีให้ประณีต ให้ เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนกว่าจะละบาปอกุศลได้หมด และเจริญกุศลให้ เต็มที่ หลุดพ้นจากกิเลสและปวงทุกข์มีชีวิตจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นอิสระสงบสุขอย่างแท้จริง (ธรรมปราโมทย์, 2548)

การบวชตามความหมายในปัจจุบันจึงมีนัยเป็น 2 คือ

1. บรรพชา หรือ บวช หมายถึงการเว้นท้าวเว้นข้างหน้า หมายถึง การเว้นจากกาม หรือการเว้นจากภักขุ ภายหน้า ซึ่งคำนึงถึงความถึงการบวชเป็นสามเณรและการบวชเป็น พระภิกษุแต่คำว่า บรรพชา ในปัจจุบัน จะหมายถึงการบวชเป็นสามเณรเท่านั้น

2. การอุปสมบท หมายถึง การทำให้คุณวิเศษถึงพร้อม หรือเข้าใกล้การบรรลุธรรม ได้แก่ การบวชของ พระภิกษุและภิกษุณีปัจจุบัน ภิกษุณีตามวงศ์หรือนิกายเถรวาทไม่มีแล้ว คงเหลือแต่ภิกษุเท่านั้น (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548)

สรุปได้ว่า การบวช จึงหมายถึงการนำพาตนให้พ้นไปจากภาวะของความเป็นฆราวาส ซึ่งหมายถึง การถือเพศเป็น ภิกษุสามเณร ด้วยการดำเนินชีวิตที่ทวนกระแสของกิเลส พร้อมกันนั้นก็มีการฝึกฝนอบรมตนเองทางกาย วาจาและใจให้สูงยิ่งขึ้นไป จวบจนถึง ภาวะของความพ้นทุกข์

การบวชสมัยปัจจุบัน

เมื่อมีวิวัฒนาการทางสังคม โดยเฉพาะเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี ทำให้การบวชมีความหมายใหม่เพิ่มขึ้น แต่เนื้อหาสาระดั้งเดิมของการบวชก็ยังคงเป็น เรื่องของการศึกษา อบรม ฝึกหัด ขัดเกลา ทำคนให้เป็นคนดี มีคุณสมบัติต่าง ๆ เจริญงอกงามขึ้น จนเป็นคนที่มีสมบูรณ์

คนไทยในอดีตเห็นประโยชน์ของการบวชว่าแม้จะบวชชั่วคราว บวชสักระยะ หนึ่งก็จะช่วยขัดเกลาให้ชีวิตเจริญงอกงามขึ้นได้บ้าง ยิ่งเป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบสังคมต่อไป ถ้าเป็นคนไม่เคยบวช ไม่ได้ฝึกหัดขัดเกลาตนเองมาบ้างก็จะไม่สามารถรับผิดชอบสังคมและ อาจจะทำปัญหาให้แก่สังคมอีกด้วย แต่ถ้าเขาได้มาบวชได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นคนดี มีปัญญาก็จะออกไปช่วยสังคมได้ ต่อมาก็เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีขึ้นมาว่า ในสังคมไทยนี้ กุลบุตรถ้ามีโอกาสก็ ควรจะบวชอย่างน้อยสักระยะเวลาหนึ่ง เพื่อจะได้ศึกษาอบรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2544)

พระธรรมปิฎก กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการบวชในปัจจุบัน สรุปได้ ดังนี้

1. เป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน คือ บวชเพื่อเป็นการรักษา พระพุทธศาสนา อยากจะ ช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาโดยการรักษาพระธรรมวินัยให้ เจริญมั่นคงถ้าคำสอนของพระพุทธเจ้ายังคงดำรงอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลายสืบไป

2. เป็นการทำหน้าที่ของคนไทย หมายความว่า พระพุทธเจ้ามาอยู่ใน สังคมไทย และได้กลายเป็น มรดกของชนชาติไทยคนไทยได้ เห็นว่าเมื่อมีพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมคำสอนที่ทำให้คน ประพฤติดีงาม เป็นหลักแก่สังคม ทำให้สังคม อยู่กันดี ด้วยสันติสุข มีการเบียดเบียนกันน้อยลง มีคนดี มากกว่าคนชั่ว สังคมนี้อยู่ได้ พระพุทธศาสนาช่วยให้คนมากมายกลายเป็นคนดีขึ้นมา

3. เป็นการสนองพระคุณของบิดามารดา ดังที่เราถือกันมาเป็นประเพณีว่าถ้า ใครได้บวชลูกแล้ว ถือ ว่าได้ บุญได้ กุศลมาก ช่วยให้ พ่อแม่เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ ตลอดจนได้เป็นญาติของพระศาสนา การ บวชจึงมีความหมายว่าเป็นการตอบแทนพระคุณของบิดามารดา

4. เป็นการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง การบวชเป็นการพัฒนาชีวิตทั้งในด้าน ความประพฤติทางกาย วาจา และด้านจิตใจ ที่จะมีความเข้มแข็ง มั่นคง เป็นสุขและในด้าน ปัญญาคือเกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่ง ทั้งหลายตามความเป็นจริง

บรรพต วีระสัย (2539) กล่าวถึงมูลเหตุในการบวชไว้ 2 ลักษณะ คือ

1. มูลเหตุจูงใจโดยส่วนตัวของผู้บวชเอง เช่น บวชเพื่อตอบแทนพระคุณบิดา มารดา บวชเพราะ ยากจน หนีสินล้นพ้นตัว บวชเพื่อเลี้ยงตัว บวชเพื่อต้องการรักษาพยาบาลให้หายป่วย เป็อหน่ายชีวิตฆราวาส บวชเพราะศรัทธา บวชเพื่อการฝึกตน

2. มูลเหตุจูงใจที่คำนึงถึงสังคม เช่น บวชตามค่านิยมในสังคม หากไม่บวชจะ ถูกตำหนิติเตียน เป็น ต้น หรือบวชเพื่อเจริญรอยตามประเพณีเก่า ๆ การบวชในลักษณะนี้มัก เกิดขึ้นจากความต้องการของบิดา มารดาของผู้บวชเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการบวช ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน จะ เห็นได้ ว่าการบวชใน ปัจจุบันมีวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมไปจากเดิม ถึงแม้ ว่า จุดประสงค์ของผู้บวชจะต่างกันดังแสดง มาแล้วข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า ในท้ายที่สุดผู้บวชต่าง เดินหน้าไปสู่จุดหมายเดียวกันนั่นก็คือ การพาตัวให้ พ้นไป จากความทุกข์ แต่เป็นการพ้นจากความทุกข์ในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ สมัยพุทธกาลผู้บวชส่วนใหญ่ ต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยการปฏิบัติตนเพื่อให้ถึงพระนิพพาน (พ้นทุกข์ระดับโลกุตตระ) แต่ปัจจุบัน แม้ จะมีผู้ต้องการพ้นจากความทุกข์ในระดับเข้าถึงพระนิพพานยังมีอยู่ แต่ผู้ที่ต้องการที่จะพ้น จากความทุกข์ ในระดับโลกียะ หันหน้ามาพึ่งพาการบวช ด้วยเช่นกัน

การบรรพชาและอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

การบวชนับเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เพราะผู้มีศรัทธา มั่นคงในพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายที่จะให้บุตรของตนได้เป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืน ยาวต่อไป และอีกประการหนึ่ง เป็นจุดประสงค์ของผู้เป็นบิดามารดาที่ต้องการให้บุตรของตน ได้ศึกษาเรียนรู้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้นำเอาหลักคำสอนมาประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวันในการที่จะอยู่ ครองเรือน เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้า การบวชจะมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การบวชเป็นสามเณร เรียกว่า “บรรพชา” และการเป็นพระภิกษุ เรียกว่า “อุปสมบท” การบรรพชา หมายถึง การบวชเป็นสามเณร ซึ่ง เป็นการเว้นจากพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เคยกระทำในชีวิตฆราวาส หันมาใช้ชีวิตแบบสันโดษ สงบ ด้วยจุดมุ่งหมาย เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส อันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต การบรรพชา เป็นกิจเบื้องต้นของการ อุปสมบทผู้ที่บรรพชาได้ จะต้องมียศสมบัติดังต่อไปนี้

1. ต้องรู้เสียงสา คือมีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป
2. ไม่เป็นโรคติดต่อ หรือโรคร้ายแรงเช่น โรคเรื้อน โรคฝีดาษ โรคกลาก โรคมดคร่อ หอบหืด ลมบ้าหมู และโรคที่สังคมรังเกียจอื่น ๆ

3. ไม่เป็นผู้มีอวัยวะบกพร่อง หรือพิการ เช่น มือด้วน แขนด้วน ขาเป๋ ตาบอด หูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อย

4. ไม่เป็นคนมีอวัยวะไม่สมประกอบ เช่น เตี้ยเกินไป สูงเกินไป คนคอพอก

5. ไม่เป็นคนทุพพล เช่น แก่เกินไป ช่วยเหลือตนเองไม่ได้

6. ไม่เป็นคนมีพันธะ คือ คนที่บิดามารดาไม่อนุญาต คนมีหนี้สินล้นพ้นตัว ข้าราชการที่ไม่ได้รับอนุญาต

7. ไม่เป็นคนเคยถูกลงอาญาหลวง เช่น คนถูกสักหมายโทษ คนถูกเชี่ยนหลังลาย

8) ไม่เป็นคนประทุษร้ายความสงบ เช่น เป็นโจรผู้ร้ายต้องอาญาแผ่นดิน

ศีล 10 สำหรับสามเณรสามเณร แปลว่า ผู้เป็นเชื้อสายแห่งสมณะ เมื่อเป็นสามเณรแล้ว ต้องถือศีล 10 ข้อ ดังนี้

1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ ทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน

2. เว้นจากการลักทรัพย์ ฉ้อ โกง ตู๋ หรือหยิบฉวยเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้อนุญาต

3. เว้นจากเพศสัมพันธ์ หรือการเสพเมถุน

4. เว้นจากการพูดเท็จ

5. เว้นจากการเสพสุราเมรัย เครื่องดองของเมา

6. เว้นจากการรับประทานอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่

7. เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง และประโคมดนตรีหรือดูการละเล่นต่าง ๆ

8. เว้นจากการทัดทรง หรือประดับกายด้วยดอกไม้ ภูบไล้ด้วยของหอม

9. เว้นจากการนอนบนที่นอนที่สูงหรือใหญ่ ข้างในยัดด้วยนุ่นหรือสำลีอันมี ลายวิจิตร

10. เว้นจากการรับเงินและทอง

นอกจากนี้ ยังมีต้อง ปัจจเวกขณะ คือ การพิจารณา จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คลานเกสัช ตลอดถึงวัตรที่ควรศึกษา อันเกี่ยวข้องกับมารยาท คือ เสนิยวัตร อีก 75 ข้อด้วยการอุปสมบทหรือการบวชเป็นพระภิกษุ ที่ใช้มาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันมี 3 วิธีคือ

1. เอิทธิกขุอุปสัมปทา หมายถึง การบวชด้วยพระวาจาของพระพุทธเจ้าว่า "จงเป็นภิกษุมาเกิด" เป็นวิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้โดยตรงการอุปสมบทแบบนี้เฉพาะในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่

2. ติสรณคมนุอุปสัมปทา หมายถึง การบวชด้วยการถึงซึ่งที่พึงที่ระลึก 3 ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นวิธีอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชให้แก่ผู้ต้องการบวช โดยให้ผู้นั้นปลงผมและหนวดเครา ห่มผ้ากาสาขาวพัสดร์แล้วกราบพระภิกษุผู้ที่จะบวชให้พระภิกษุนั้นกล่าวนำถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงที่ระลึกให้ผู้ต้องการบวชกล่าวตาม เท่ากับเป็นคำปฏิญาณตนเข้านบถือพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวคำถึงพระรัตนตรัยจบแล้วเป็นอันสำเร็จเป็นภิกษุ การอุปสมบทแบบนี้ใช้ควบคู่มากับเออิทธิกขุอุปสัมปทา

3. ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา หมายถึง การบวชด้วยคำประกาศย้ำ 3 ครั้ง รวมทั้งคำประกาศนาคำเป็นครั้งที่ 4 เป็นวิธีอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์บวชให้แก่กุลบุตร โดยให้ผู้นั้นบวชเป็นสามเณรชั้นหนึ่งก่อน แล้วให้ขออุปสมบท จากนั้นพระกรรมวาจาจารย์สวนประกาศนาคำครั้งที่ 1 ว่าสงฆ์จะรับผู้นั้นเป็นภิกษุหรือไม่ เมื่อสงฆ์ยังนิ่งอยู่ก็สวนประกาศนาคำอีก 3 ครั้ง ถ้าไม่มีใครคัดค้านก็เป็นอันสำเร็จเป็นพระภิกษุ วิธีอุปสมบทแบบนี้ใช้มาตั้งแต่พุทธกาล ตอนกลางมาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อทรงอนุญาตญัตติ จตุตถกัมมอุปสัมปทาแล้ว ก็ทรงเลิกเออิทธิกขุอุปสัมปทา และตีสรณคมนุอุปสัมปทาเสีย (วินัยปิฎก)

สรุป

บรรพชาและอุปสมบทเป็นการทำหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน หมายความว่า พุทธศาสนิกชนจะช่วยรักษา พระพุทธศาสนาโดยรักษาพระธรรมวินัยให้เจริญมั่นคง เพราะว่าพระพุทธศาสนาก็คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายังดำรงอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ช่วยให้เขามีชีวิตที่ดีงาม และสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข วิธีที่ดีที่สุดในการรักษาพระพุทธศาสนา ก็คือ การบวชเข้าไปเรียนรู้พระธรรมวินัย และรักษาถ่ายทอดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าต่อกันไป เรียกว่า สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เป็นการสนองพระคุณบิดามารดา ดังที่ถือกันเป็นประเพณีว่า ถ้าใครได้บวชลูกแล้ว ก็ได้บุญกุศลมาก ช่วยให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ตลอดจนได้เป็นญาติของพระศาสนา แต่ถ้ามองความหมายให้ลึกซึ้งลงไปก็เป็นเรื่องความเป็นจริงของชีวิตจิตใจ กล่าวคือ การบวชเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จิตใจของพ่อแม่มีความสุข มีความปลาบปลื้มใจ ด้วยความหวังว่าเมื่อลูกได้เข้าไปอยู่ในวัด ได้ศึกษาอบรมในพระธรรมวินัยแล้ว ต่อไปก็จะเป็นคนดี จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ จะรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคมได้ แล้วเกิดความมั่นใจ พ่อแม่ก็มีความสุขเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อลูกบวช ก็เท่ากับบวชพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนาด้วย มีโอกาสได้ฟังธรรม ได้เรียนรู้ธรรมะ ทำให้ได้ใกล้ชิดพระศาสนา เรียกว่าเป็นญาติของพระศาสนาอย่างแท้จริง พระพุทธบัญญัติข้อห้ามมิให้พระอุปชฌาย์ให้การบวชแก่บุคคลที่มีลักษณะ คือ คนมีโรคติดต่อเป็นที่น่ารังเกียจ เช่น วัณโรคในระยะอันตราย โรคเรื้อน โรคฝี เช่น ผิวดาษ หัด โรคกลาก หรือ โรคพยาธิ โรคมอกร้อ หรือโรคหิด และโรคลมบ้าหมู คนมีอวัยวะพิการจนไม่สามารถปฏิบัติกิจพระศาสนาได้ ดังนั้น คนที่ติดเชื้อ HIV เป็นเชื้อไวรัสที่ก่อให้เกิดโรคมุคุ้มกันบกพร่อง จึงไม่เข้าข่ายโรคติดต่อ และการบังคับให้ผู้หนึ่งผู้ใดต้องตรวจหาเชื้อเอชไอวี (HIV) ไม่อาจกระทำได้ตามกฎหมาย ซึ่งถ้าหากเรามามองในสิทธิของความเป็นส่วนตัวแล้ว มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในการดำเนินชีวิตของตนเอง โดยปราศจากการสอดแทรกหรือขัดขวางจากสิ่งหนึ่งสิ่งใด ต้องไม่บังคับให้บุคคลเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการติดเชื้อ และต้องไม่บังคับให้บุคคลรับการตรวจเฉพาะหรือการตรวจแอบแฝงใด ๆ ที่จะบ่งชี้ถึงภาวะของการติดเชื้อ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพของบุคคลทุกอย่างต้องถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัวและเป็นความลับ ซึ่งการเปิดเผยข้อมูลจะต้องได้รับความยินยอม ด้วยความสมัครใจหลังจากที่บุคคลนั้นได้รับรู้บทบาทของตนเองแล้ว นอกจากนี้ รัฐต้องถือเป็นพันธะในการปกป้องผู้ติดเชื้อ จากการถูกสปรายประมาทหรือถูกเหยียดหยามในเกียรติศักดิ์ศรี หรือเยาะเย้ยประจานในความเป็นมนุษย์ หรือการแบ่งแยกผู้ติดเชื้อ ผู้ต้องสงสัยและผู้ที่มีความเสี่ยงในการติดเชื้อ รวมทั้งซึ่งรัฐต้องไม่ริเริ่มและไม่สนับสนุนในการออกกฎหมายใด ๆ ที่ละเลยหรือละเว้น สิทธิอันนั้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมโรค. (2567). โรค HIV. สืบค้น 23 พฤษภาคม 2567, จาก <http://thaincd.com/document/file/info/non-communicable-disease/download1no82.xls>
- ธรรมปราโมทย์. (2548). *คู่มือพระแท้*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- บรรพต วีระชัย. (2539). *สังคมวิทยามานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2548). *คำวัด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลื่องเชียง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). *3 ไตร*. กรุงเทพฯ: เพื่อฟ้าฟอรันดิง.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาคที่ 3*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- มติมหาเถรสมาคม. (2567). *เรื่องการตรวจหาเชื้อเอชไอวี กรณีบรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลทั่วไปครั้งที่ 10/2567*. สืบค้น 23 พฤษภาคม 2567, จาก https://www.mahathera.org/index.php?url=mati_lst

รพีพรรณ รัตนวงศ์นรา. (2567). โรคเชไอวี สาเหตุและอาการ. สืบค้น 23 พฤษภาคม 2567, จาก <https://www.medparkhospital.com/disease-and-treatment/hiv-aids>.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนท์.

อรอุมา เพียรผล. (2567). อาการติดเชื้อ HIV 3 ระยะ อาการเริ่มต้นจนถึงระยะสุดท้าย. สืบค้น 24 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.intouchmedicare.com/symptoms-of-hiv-infection>

